

Koncepce systematiky práva předcházející právnímu pozitivismu 19. století

Pavel Ondřejek

Právnická fakulta Univerzity Karlovy

E-mail: ondrejek@prf.cuni.cz

ORCID: 0000-0001-6764-8993

Conceptions of Systematicity of Law Preceding Legal Positivism of the 19th Century

Abstract:

Current legal order can be characterized by the fact that we conceive law as a system. This is so despite various elements of fragmentation of law and the problems connected with concurrent application of rules originating from different legal systems. The aim of this article is to defend a thesis that different views of law and various conceptions of systematicity represent one of major differences between the historical and contemporary conceptions of law. At the same time, in the article congruent and different features of systematicity of law are addressed, namely in the period preceding codification of law in civil law legal systems, before legal positivism became the dominant legal method in the 19th century.

Keywords:

legal system; fragmentation; axioms in law; codification; topical approach

Klíčová slova:

systém práva; fragmentace; axiomy v právu, kodifikace; topický přístup

DOI: 10.14712/2464689X.2019.35

Financování: Tento článek je publikován v rámci řešení projektu GAČR reg. č. 19-10723S s názvem „Co současné právo sjednocuje a co jej fragmentarizuje z pohledu právní teorie a soudní praxe?“.

Autor děkuje za cenné připomínky anonymnímu recenzentovi tohoto článku. Veškeré chyby a nedostatky jdou na vrub autora.

Pro právní řád je v dnešní době charakteristické, že o právu hovoříme jako o systému. Systém z teoretického hlediska představuje jednotu prvků, které nejsou uspořádány nahodile, a zároveň se liší od svého okolí.¹ Přesto systém současného práva má k tomuto teoretickému ideálu daleko, vykazuje totiž různé prvky diferenciaci až fragmentace a lze sledovat i problémy spojené se souběžným působením pravidel majících zdroj v různých právních systémech. Současná právněteoretická odborná literatura se možná z toho důvodu poměrně významně orientuje na otázky právního pluralismu,² včetně srovnání jeho historické a současné podoby,³ institucionálních a normativních proměn právního řádu,⁴ anebo různých důsledků mocenského pluralismu z hlediska vztahu státu a práva.⁵

Účelem tohoto článku je zaměřit se na obecnější otázku, která stojí podle mého názoru v základu celé řady z výše uvedených aktuálních jevů v právu. Touto otázkou je koncepce systematiky práva, která prodělala celou řadu změn. Cílem tak bude zaměřit se na srovnání koncepcí systematiky práva předcházející éře kodifikace v 19. století, kdy se převažujícím přístupem stává právní pozitivismus, a poukázat tak na základy moderního pojetí systému práva, na něž navazují strukturální i obsahové proměny v důsledku pluralismu a globalizačních procesů, ale také například v důsledku uznání principů a hodnot jako významných prvků současného právního systému.⁶ Druhým důvodem potřeby zkoumání historické koncepce systematiky práva jsou často zdůrazňované paralely mezi historickým a postmoderním (respektive pozdně moderním) právem. Detailnějším zkoumáním historického pojetí je možné blíže prověřit shodné rysy i rozdíly systematiky práva v průběhu doby.

Popsat v plném rozsahu vývoj uvažování o právu jako o systému není možné nejen v podobě krátkého článku, ale poctivě to nelze učinit ani v obsáhlé monografii. Jednoduše z toho důvodu, že teorií je velké množství. Cílem tohoto článku je přispět k právněteoretickým diskusím o koncepci práva jakožto systému, a to především srovnáním a analýzou vybraných historických koncepcí. Tento článek však nemá ambici být hlubokou studií zaměřenou na detailní zkoumání přístupu jednoho autora nebo krátkého období v historii. Vzhledem ke komplexnosti tohoto tématu se zaměřuji podrobněji jen na ty okolnosti, které považuji za nejvýznamnější pro ilustraci hlavní teze, kterou se v článku pokusím obhájit, a to, že rozdílné pohledy na právo a různé koncepce systematiky představují jeden z hlavních rozdílů mezi historickým a současným pojetím práva.

V úvodu článku se stručně věnuji koncepčnímu rozdílu mezi systémovým a topickým přístupem k právu. Z hlediska současného pojetí systematiky práva následně učiním odkaz

¹ Například americký filozof John Dewey uvádí: „[Systém] výslovně zahrnuje uspořádané vnitřní vazby, které spojují části do celku z hlediska racionálního porozumění a vysvětlení.“ – DEWEY, J. System. In: BALDWIN, J. M. (ed.). *Dictionary of Philosophy and Psychology*. Sv. II. New York: The Macmillan Company, 1920, s. 659.

² BÁRÁNY, E. Právní pluralismus I. *Právní obzor*, 2017, č. 3, s. 205–217. BÁRÁNY, E. Právní pluralismus II. *Právní obzor*, 2017, č. 4, s. 327–336.

³ GÁBRIŠ, T. „Súkromné právo“ a „bezštátne právo“: Historické paralely k postmodernej situácii. *Právne-historické studie*, 2017, roč. 47, č. 1, s. 114–123. KYSELA, J. Věčné návraty aneb středověk neskončil. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 2014, č. 1, s. 7–17.

⁴ GERLOCH, A. – ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, K. (eds.). *Soukromé a veřejné v kontextu institucionálních a normativních proměn práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017. GERLOCH, A. – TOMÁŠEK, M. et al. *Nové jevy v právu na počátku 21. století*. Sv. II. *Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva*. Praha: Karolinum, 2010.

⁵ KYSELA, J. – ONDŘEJEK, P. a kol. *Kolos na hliněných nohou? K proměnám státu a jeho rolí*. Praha: Leges, 2016. AGHA, P. (ed.). *Budoucnost státu? Praha: Academia*, 2017.

⁶ MARŠÁLEK, P. *Příběh moderního práva*. Praha: Auditorium, 2018, s. 162.

na významné racionalistické koncepci aplikace práva *more geometrico*, a to přesto, že se tento způsob deduktivního myšlení v právu neprosadil. Konečně závěrečná část článku pojednává o významu kodifikace pro rozvoj systematiky práva a zároveň zmíním rozdíl v přístupu k systematice práva u jednoho ze zakladatelů historickoprávní školy *Friedricha Carla von Savignyho*, který sice kodifikaci jako takovou odmítal, ovšem pojem systému je v jeho díle přesto velmi významný.

Systémový a topický přístup k právu

V učebnici právní filozofie kolektivu autorů Trnavské univerzity a Slovenské akademie věd jsou počátky úvah o systematice práva spojovány s přirozenoprávním myšlením 17. století, které „začalo vnímat právo jako systém práv založený na systému rozumných principů, z nichž je právo dedukováno“.⁷ Shodně s tímto popisuje *Merio Scattola* utváření moderní jurisprudence v 16. a 17. století. V té době však bylo uvažování o systému práva zcela jiné než dnes. Lidské vědění, a to nejen v právní vědě, bylo v té době chápáno jako soubor znalostí a argumentů, které se vyvinuly v čase, které přetrvávaly, a tedy se ukázaly být správné.⁸ *Sean Coyle* charakterizuje moderní právo vycházející z těchto racionalistických tradic jako „funkci potenciálně nekonečného množství způsobů řešení případů ve světle obecných principů a doktrín“.⁹ Podobně *Thomas Vesting* spojuje počátky systémového pojmu práva s logickými metodami v přírodních vědách (*philosophia naturalis* jakožto exaktní matematická přírodní věda) 16. a 17. století.¹⁰

Toto pojetí systematiky bylo oproti předchozímu naprosto nové. Do té doby naopak právo nebylo systémem obecných principů a doktrín, spíše bylo nalézáno v jednotlivých rozhodnutích. Až do období racionalismu tedy o systému práva nelze hovořit jako o produktu cílené aktivní tvorby. Výše nastíněné pojetí práva, zejména v souvislosti s jeho praktickou aplikací, však bylo v rozporu s již existujícími filozofickými teoriemi, z nichž některé vytvářely koherentnější obraz práva – stačí připomenout koncepci práva *Tomáše Akvinského* rozlišujícího věčný zákon (*lex aeterna*), z něhož jsou odvozovány veškeré zákony, včetně přirozeného zákona (*lex naturalis*) a zákona lidského (*lex humana*).¹¹

⁷ COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L. *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, s. 39. Podobně Jan Wintr píše o tom, že „novověké úsilí o jednotný právní systém souvisí s mnoha politickými a společenskými ději 17.–19. století“ (WINTR, J. *Říše principů. Obecné a odvětvové principy českého práva*. Praha: Karolinum, 2006, s. 17).

⁸ Takto na počátku 17. století uvažoval o společenských vědách (zejména politice a právu) Althusius: ALTHUSIUS, J. *Politica. An abridged translation of Politics Methodically Set Forth and Illustrated with Sacred and Profane Examples*. (překl. Frederick Carney). Indianapolis: Liberty Fund, 1995, s. 4. V podrobnostech viz též SCATTOLA, M. *Scientia Iuris and Ius Naturae: The Jurisprudence of the Holy Roman Empire in the Seventeenth and Eighteenth Century*. In: CANALE, D. – GROSSI, P. – HOFMANN, H. (eds.). *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Vol. 9. *A History of the Philosophy of Law in the Civil Law World, 1600–1900*. Dordrecht: Springer, 2009, s. 8, anebo SCHRÖDER, J. *Recht als Wissenschaft. Geschichte der juristischen Methodenlehre in der Neuzeit (1500 – 1933)*. 2. Aufl. München: C. H. Beck, 2012, s. 25 a násled.

⁹ COYLE, S. *Modern Jurisprudence. A Philosophical Guide*. 2. vyd. Oxford: Hart Publishing, 2017, s. 13.

¹⁰ VESTING, T. *Rechtstheorie*. 2. Aufl. München: C. H. Beck, 2015, s. 44.

¹¹ AKVINSKÝ, T. *Summa Theologica*. Část I–II, QQ 90–93, citováno dle anglického překladu dostupného na: <http://www.gutenberg.org/ebooks/17897>. Jak upozornil recenzent tohoto článku, s nímž zcela souhlasím, Akvinského myšlení představuje ucelený systém přirozeného práva, z něhož vycházejí i filozofové dvacátého století, například John Finnis.

V praktické činnosti však právní věda při řešení právních případů z univerzálních filozofických koncepcí nevycházela. Spíše šlo o hledání konkrétních argumentů, které byly nalézány s použitím správných metod (*dispositio disciplinae*) v dílech klasiků (*Aristotela, Cicerona* a dalších).¹² Výsledkem byl katalog maxim a úryvků z veškeré tehdy známé právní literatury, který byl utříděn a zařazen pod příslušné rubriky.¹³ Toto pojetí systematiky v právu se od toho současného liší především v tom, že se nijak nerozlišovalo mezi systémem práva a systémem právní vědy.

Další zásadní rozdíl oproti současné právní filozofii spočíval v tom, že existence práva byla považována za danou. Autoři si tedy nekladli otázku: „Co je právo?“, resp. „Čím se právo liší od jiných způsobů společenské regulace?“. Podobné otázky jsou přitom zcela klíčové pro současnou právní filozofii.¹⁴ Co tehdejší autory primárně zajímalo, byla klasifikace principů, právních metod a institutů. Právní věda i právo se utvářely jako „topologie právních argumentů“. ¹⁵ Příkladem mohou být argumenty vztahující se k výkladu práva. Právnícká literatura 16. a 17. století obsahovala velké množství katalogů tzv. *topoi* (právních argumentů) extrahovaných zejména z římského práva, z nichž některé se vyskytují i v současnosti (např. argumenty *a simili* nebo *ad absurdum*).¹⁶

Tento topický přístup v právu popisoval současný významný polský právní filozof *Jerzy Stelmach* na konferenci organizované pražskou právníckou fakultou v roce 2005. Topický přístup se orientoval na uvažování o jednotlivých problémech, které mělo právo řešit. Právní myšlení v topickém pojetí nevychází na rozdíl od systémového přístupu z dedukce od abstraktních pojmů a kategorií, nýbrž z konkrétního případu, který vytváří vzor pro řešení budoucích obdobných případů; přitom však mohl vést i k formulaci obecnějšího pravidla.¹⁷ V průběhu 19. a 20. století se však objevily i v právním myšlení v evropském kontinentálním právu některé směry, které upřednostňovaly topický před systémovým přístupem. *Stelmach* zmiňuje *Hermanna Kantorowicze*, představitele školy volného práva, sociologické koncepce živého práva *Eugena Ehrlicha*, anebo *Theodora Viehwega*, představitele moderní teorie právní argumentace.¹⁸

Přestože by se z výše uvedeného mohlo zdát, že se pojetí vyvíjí jednoznačným směrem od topického k systémovému přístupu (eventuálně k systémovému přístupu s určitými prvky topiky), i u starších autorů se setkáváme s požadavky na řešení problémů na základě obecných, nikoliv *ad hoc* principů. Někde dochází i k prolínání obou přístupů.¹⁹ To je

¹² SCATTOLA, c. d., s. 7.

¹³ Je však třeba připomenout zásadní význam zejména italských právníckých škol 12. století, které začaly právo zkoumat nikoliv jen jako existující praxi (zejména obyčejovou a soudní), nýbrž na právo pohlížely jako na systém pravidel regulujících chování lidí. V podrobnostech viz GÁBRIŠ, c. d., s. 117.

¹⁴ SCATTOLA, c. d., s. 9.

¹⁵ Tamtéž, s. 8.

¹⁶ WINTR, J. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013, s. 37.

¹⁷ STELMACH, J. Systémové a topické koncepce kontinentálního práva. In: GERLOCH, A. – MARŠÁLEK, P. (eds.). *Zákon v kontinentálním právu*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 120–121.

¹⁸ STELMACH, c. d., s. 121.

¹⁹ Například Aristoteles preferoval spravedlnost podle daného práva – ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1998, s. 41–42 (1253a) „právo je řád občanského společenství; a právo rozhoduje o tom, co je spravedlivé“. Zároveň však ve spise Topiky popisuje „topoi“, tedy logické i zcela praktické postupy, jak vést argumentaci (BERKA, K. Aristotelovo pojetí dialektiky. In: ARISTOTELES. *Topiky*. Praha: Academia, 1975, s. 9). Topické argumenty, jak jsem nastínil výše, naopak preferují *ad hoc* řešení.

podstata i výše uvedeného *Stelmachova* příspěvku, který tvrdí, že současné složité právo si nevystačí ani s jedním z těchto přístupů v ryzí podobě. Jedná se však o závěr, u kterého je podle mého názoru potřeba doplnit bližší vymezení, co rozumíme systémovým přístupem. Za účelem podrobnějšího popisu vzájemné interakce systémového a topického pojetí v právu se proto zaměřím na vývoj úvah o právu jako systému v období předcházejícím rozvoji právního pozitivismu.

Racionalistické myšlení a pokusy o axiomatizaci práva

Racionalistické myšlení, jež se rozvinulo do celé řady oborů, včetně práva, představuje podle mého názoru zlom mezi předmoderním a moderním právním myšlením.²⁰ Stručné ilustrace pojetí práva u tří významných autorů z tohoto období mají za cíl objasnit prvky mechanistického myšlení v právu a axiomatizaci práva, respektive dedukci práva z axiomů. Cílem není detailní popis prací novověkých filozofů, neboť o každém z nich by bylo možné napsat samostatnou monografii. Tím, že poukážu na některé společné rysy v pojetí systému práva u *Huga Grotia*, *Samuela Pufendorfa* a *Gottfrieda W. Leibnize* lze podle mého názoru ilustrovat, čím se tehdejší racionalistické chápání práva jako systému lišilo od předmoderního právního myšlení. Volba výše uvedených tří autorů odpovídá tomu, že u *Leibnize* dosáhla projekce matematického myšlení do práva pomyslného vrcholu, sám však nebyl prvním autorem, který tímto způsobem o právu uvažoval. Navazoval v určitých aspektech na práci *Huga Grotia*.²¹ V díle *Leibnizova* současníka *Samuela Pufendorfa* se rovněž vyskytuje odkaz na přirozenoprávní axiomy, ačkoliv, jak ukážu níže, *Pufendorfova* práce s axiomy se poněkud liší, zejména v míře projektování matematických modelů na právo.

Na tomto místě by samozřejmě bylo možné zmínit celou řadu dalších autorů, kteří měli vliv na rozvoj analytického a racionálního myšlení; v 17. století mělo dalekosáhlé důsledky pro všechny vědní obory dílo *René Descarta* zabývající se metodou poznání.²² Významu systematického myšlení pro právo jakožto produktu racionalismu lze porozumět také v souvislosti s popisem práva v Evropě v sedmáctém století. Na straně jedné v právu roste význam předpisů vydávaných suverénními panovníky, na straně druhé však trvá partikularismus a fragmentace (se silnou rolí *iura municipalia* – předpisů územních jednotek a měst).²³ Logickým vyústěním tohoto stavu bylo silné postavení soudců, kteří často nalézali právo zcela nezávisle na právní úpravě (řešili případy *secundum conscientiam*, tedy na základě vlastního uvážení).²⁴

Hugo Grotius, který byl současníkem *René Descarta*, se ve svém díle věnoval řadě témat. Významné spisy ovlivnily pozdější rozvoj mezinárodního práva a známý je především

²⁰ O epochálním zlomu ve filozofii hovoří například Wolfgang Röd – viz RÖD, W. *Novověká filosofie I. Dějiny filosofie*, sv. 8. Praha: OIKOYMENH, 2001, s. 9. O vztahu rozvoje přírodních věd a práva srov. VESTING, c. d., s. 44.

²¹ RILEY, P. *The Philosopher's Philosophy of Law from the Seventeenth Century to Our Days. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Vol. 10. Dordrecht: Springer, 2009, s. 11.

²² CHOVANCOVÁ, J. – VALENT, T. *Filozofia pre právnikov (filozoficko-právne aspekty)*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě, 2012, s. 98.

²³ ARTOSI, A. – PIERI, B. – SARTOR, G. Introduction. In: ARTOSI, A. – PIERI, B. – SARTOR, G. (eds.). *Leibniz: Logico-Philosophical Puzzles in the Law. Philosophical Questions and Perplexing Cases in the Law*. Dordrecht: Springer, 2013, s. xvi.

²⁴ Tamtéž, s. xx.

jeho výrok o přirozeném právu, které by bylo myslitelné i kdybychom neuvažovali o Bohu.²⁵ Zde se krátce zmíním o *Grotiově* koncepci systému práva, který je založen na existenci dualismu přirozeného a pozitivního práva. V přístupné podobě je toto pojetí práva představeno ve výše citovaném úvodu (*Prolegomena*) k prvnímu vydání jeho zřejmě nejznámějšího spisu *De Iure Belli ac Pacis*. Přirozené právo podle tohoto autora slouží k zachování společenství lidí a je založeno na určitých přirozených zásadách, jejichž demonstrativní výčet zahrnuje: nezasahování do vlastnictví, náhradu způsobené škody, závazek plnit sliby, nebo potřebu trestu.²⁶ Tato pravidla považuje podobně jako pravidla týkající se sčítání v matematice za axiomatická pro veškeré právní systémy.²⁷ *Grotius* se ve své práci zaměřuje především na zkoumání, co náleží do oblasti přirozeného práva a z čeho má být pozitivní právo odvozováno a s čím má být poměřováno.²⁸

Na *Grotiovo* dílo navázal dále *Samuel Pufendorf*, a to především v učení o přirozenoprávních zásadách, které nevycházejí z morálky ani z teologie.²⁹ V díle *Elementorum jurisprudentiae universalis libri II* přejímá *Pufendorf* specifickou *Aristotelovu* metodu za účelem popisu přirozeného práva. Spočívá v představení definic základních pojmů, principů, z nichž lze dedukovat obsah, a konečně závěrů vyplývajících z principů.³⁰ Tímto způsobem je výše uvedená kniha strukturována, přičemž z hlediska tématu axiomatizace práva je potřeba zmínit dva axiomy, které *Pufendorf* spojuje s přirozeným právem: zaprvé jde o zásadu, že „každé jednání, které se může řídit morální normou a které je v lidské moci konat nebo nekonat, může být člověku přičítáno, a tedy, naopak, co není samo o sobě nebo ze své příčiny v lidské moci, nemůže být člověku přičítáno“.³¹ Druhým axiomem je pak pravidlo, podle něhož „každá osoba může účinně, nebo s povinností je vykonat, přikázat jiné osobě záležitosti, na něž se vztahuje její pravomoc“.³² První axiom se týká přičitatelnosti jednání, druhý pak závaznosti norem v návaznosti na pravomoc tyto normy vydat.³³

Rozdíl oproti *Leibnizovu* dílu je však povaha axiomů a definic. Pokud *Pufendorf* využívá matematických podobností, činí tak spíše pro ilustraci. Klasickým příkladem opět z výše uvedené knihy *Elementorum jurisprudentiae* je jeho kapitola o míře morálního jednání (kapitola XVIII). V ní *Pufendorf* vyjadřuje absolutní i relativní hodnotu morálního jednání pomocí diagramu s koulí a znázorňuje různé varianty v tomto trojrozměrném

²⁵ V latinském originálu: *Et haec quidem quae jam diximus, locum aliquem haberent etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana*. Viz GROTIUS, H. In Tres Libros De Iure Belli ac Pacis Prolegomena. In: GROTIUS, H. *De Iure Belli ac Pacis*. Amsterdam: Guiljelmus Blaeu, 1632, s. 3. (text je dostupný na www.archive.org).

²⁶ GROTIUS, c. d., s. 2.

²⁷ RILEY, c. d., s. 15–16.

²⁸ *Primum mihi cura haec fuit, ut eorum quae ad ius naturae pertinent probationes referrem ad notiones quasdam tam certas ut eas nemo negare possit, nisi sibi vim inferat. Principia enim eius juris, si modo animum recte advertas, per se patent atque evidentia sunt, sermo ad modum eorum quae sensibus externis percipimus*. – GROTIUS, c. d., s. 8.

²⁹ RILEY, c. d., s. 65.

³⁰ Její podrobnější vysvětlení nalezneme v předmluvě: PUFENDORF, S. *The Two Books of the Elements of Universal Jurisprudence*. Cambridge: John Hayes, 1672, reprint Indianapolis: Liberty Fund, 2009, s. 8 a násl.

³¹ Tamtéž, s. 283.

³² Tamtéž, s. 295.

³³ Tamtéž, s. xii.

modelu.³⁴ Riley k tomuto doplňuje, že *Pufendorf* ve své teorii přirozeného práva nevychází primárně z teorií přírodních vědců, nýbrž se orientuje spíše na římskoprávní jurisprudenci.³⁵ To však neznamená, že bychom u *Leibnize* nemohli nalézt odkazy na římskoprávní nauku.³⁶ Rozdíl podle mého názoru spočívá v důrazu, který *Leibniz* přikládal logice, geometrii, matematice i při vymezování společenských fenoménů, jakým je pozitivní právo, a rovněž přirozenoprávní ideji spravedlnosti.

Z těchto důvodů bych rád podrobněji popsal racionalistický systém přirozeného práva u dalšího autora, který byl inspirován *Grotiovým* dílem, kterým byl již zmiňovaný *Gottfried Wilhelm Leibniz*. Jeho ambicí bylo vybudování univerzální právní vědy, která by představovala systém práva a spravedlnosti, a přitom by nebyla omezena na fungování v rámci jednoho jediného právního řádu. Zcela klíčová myšlenka, která jej odlišuje od výše zmiňovaných racionalistických autorů, je jeho víra, že podobně jako existují univerzálně platná pravidla v matematice, obdobná pravidla, která jsou nezměnitelná a stálá, můžeme nalézt i v právu, pouze jsou lidmi dosud neobjevená.³⁷ *Leibniz* proto považoval svůj systém pravidel za univerzální, společný jak přirozenému, tak i pozitivnímu právu (jak sám uvádí, řád společný Bohu, lidem a obecněji všem inteligentním bytostem).³⁸ Na jiném místě argumentuje s odkazem na výše zmíněný *Grotiův* výrok o tom, že přirozené právo by platilo, i kdybychom neuvažovali o Bohu jako jeho tvůrci, že „Boží spravedlnost a lidská spravedlnost mají společná pravidla, která mohou být redukována do systému a mají být vyučována v rámci všeobecné právní vědy“.³⁹

Zaměřím-li se na hlavní téma tohoto článku, tj. systematiku práva, v právní teorii jsou mezi prvky právního systému tradičně řazena právní pravidla, resp. právní normy. Přirozenoprávní teorie však za prvky právního systému (konkrétně přirozeného práva) považuje i právní principy a hodnoty neopírající se o rozhodnutí suveréna, nýbrž mající univerzální a neměnný charakter. *Leibnizův* systém práva je vystavěn v duchu přirozenoprávní tradice na přirozených principech a hodnotách, mezi nimiž hraje ústřední roli spravedlnost. O spravedlnosti se píše na několika místech, přičemž zmíním hlavní myšlenky z předmluvy ke spisu *Codex Iuris Gentium* (1693), který se primárně věnuje vztahům mezi státy, v závěru však za základ státního i mezistátního práva považuje tři axiomy spravedlnosti, tvořící zdroj přirozeného práva.⁴⁰ *Ius strictum*, nižší stupeň spravedlnosti,

³⁴ Pro účely tohoto článku není účelné podrobně celý diagram popisovat – odkazuji proto na anglický překlad: PUFENDORF, c. d., s. 247–265.

³⁵ RILEY, c. d., s. 66.

³⁶ Příkladem, na který mne upozornil recenzent tohoto článku, je koncepce spravedlnosti jakožto základ přirozeného práva. K pojmu spravedlnosti, jehož axiomy mají, jak správně recenzent píše, základ v Justinianových Digestech (*neminem laedere, suum cuique tribuere a honeste vivere*), se vrátím níže v tomto článku.

³⁷ BERKOWICZ, R. *The Gift of Science. Leibniz and the Modern Legal Tradition*. Cambridge, Massachusetts – London, England: Harvard University Press, 2005, s. 32.

³⁸ Dopis G. W. Leibnize Thomasi Burnettovi (květen 1706) in: LEIBNIZ, G. W. *Die Philosophischen Schriften*. (Ed. C. I. Gerhardt). Berlin: Weidmann, 1875–1890, s. 307 – cit. dle RILEY, c. d., s. 79.

³⁹ LEIBNIZ, G. W. *Monita quaedam ad Samuelis Pufendorfi Principia*. In: DUTENS, L. *Gothofridi Guillemi Leibnitii Opera omnia*. Vol. 4. Geneva: Apud Fratres de Tournes, 1706, s. 275, cit. dle anglického překladu v: RILEY, c. d., s. 18.

⁴⁰ LEIBNIZ, G. W. *Codex Iuris Gentium* (Praefatio). In: RILEY, P. (ed.). *Leibniz. Political Writings*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s. 174.

vychází z komutativní spravedlnosti a zásady *neminem laedere*.⁴¹ Distributivní spravedlnost a zásada *suum cuique tribuere* je základem vyššího axiomu spravedlnosti, přičemž nejvyšší stupeň (*pietas*) odpovídá povinnosti žít čestně (*honeste vivere*).⁴² Tyto axiomy spravedlnosti lze podle *Leibnize* dovodit rozumem.⁴³ Ve svém souhrnu pak tvoří základ přirozeného práva, jehož cílem je dobro pro všechny, kteří jej dodržují.⁴⁴

Z českých právních teoretiků se dotkl pohledu na roli přirozenoprávních principů v *Leibnizově* díle *Jan Wintr*, který připomíná *Leibnizův* návrh na sepsání hlavních principů římského práva na jeden list papíru, přičemž tyto principy by vystačily k řešení veškerých právních problémů.⁴⁵ Přestože tedy *Leibniz* nebyl prvním autorem argumentujícím ve prospěch axiomatizace práva, toto pojetí systematiky práva a aplikace matematických metod na právo se podle mého názoru projevovalo u *Leibnize* výrazněji než u výše zmiňovaných autorů, *Pufendorfa* a *Grotia*.

Nebyly to však pouze přirozenoprávní zásady, nýbrž i platné zákony, které měly přispět k systematickosti práva. *Leibniz* přirovnává právní řád ke stavbě, kde jsou jednotlivé kameny přesně vytesány a zapadají do sebe. Stejně tak právní řád má spočívat na zákonech, které neponechávají mezery pro volnost soudů, ani neobsahují duplicitní anebo rozpornou právní úpravu.⁴⁶ Z hlediska systematiky tak zaujímají významné místo v první řadě konkrétní zákony, připravené s takovou pečlivostí, aby obsahovaly jasnou právní úpravu, a dále univerzální právní principy, z nichž konkrétní zákony vycházejí, přičemž za ústřední měřítko pozitivního práva lze označit výše zmíněné tři axiomy a úrovně spravedlnosti.

Pro *Leibnizovu* metodu aplikace práva byla zcela zásadní metoda deduktivního myšlení, tedy aplikace obecných pravidel a principů na konkrétní případy. Zde vycházel zejména ze studia římského práva, když pozoroval schopnost římských právníků logicky argumentovat a zobecňovat, což bylo v jistém rozporu s praxí, kterou kolem sebe sledoval.⁴⁷ V dnešní době je tento způsob myšlení pro právo typický, je však třeba připomenout, že z hlediska tehdejšího práva se jednalo vcelku o přelomový způsob uvažování o právu. *Leibnizova* aplikace přirozenoprávních zásad *more geometrico* a jeho snaha o reformu římského (soukromého) práva bývají označovány za první pokusy o překonání fragmentarizovaného práva.⁴⁸ Vzhledem k tvrzené univerzalitě právních zásad, které hledal převážně v římskoprávní jurisprudenci a u antických myslitelů, však jeho přístup, jakkoliv vědecký,

⁴¹ LEIBNIZ, *Codex Iuris Gentium* (Praefatio), s. 171. LEIBNIZ, G. W. Meditation on the Common Concept of Justice. In: RILEY, P. (ed.). *Leibniz. Political Writings*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s. 56.

⁴² LEIBNIZ, *Codex Iuris Gentium* (Praefatio), s. 172, LEIBNIZ, *Meditation on the Common Concept of Justice*, s. 56.

⁴³ LEIBNIZ, *Meditation on the Common Concept of Justice*, s. 57.

⁴⁴ LEIBNIZ, G. W. Opinion on the Principles of Pufendorf. In: RILEY, P. (ed.). *Leibniz. Political Writings*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s. 75.

⁴⁵ WINTR, *Říše principů*, s. 17.

⁴⁶ LEIBNIZ, G. W. De Legum Interpretatione, Rationibus, Applicatione, Systemate. In: LEIBNIZ, G. W. *Philosophische Schriften*, Leibniz-Forschungsstelle der Universität Münster, vol. 6. Berlin: Akademie-Verlag, 1999, s. 2791, cit. dle anglického překladu v: BERKOWICZ, c. d., s. 55.

⁴⁷ HOEFLICH, M. H. Law & Geometry: Legal Science from Leibniz to Langdell. *American Journal of Legal History*, 1986, Vol. 30, Nr. 2, s. 97.

⁴⁸ STOLLEIS, M. The Legitimation of Law through God, Tradition, Will, Nature and Constitution. In: DASTON, L. – STOLLEIS, M. (eds.). *Natural law and laws of nature in early modern Europe: jurisprudence, theology, moral and natural philosophy*. Farnham: Ashgate, 2008, s. 52.

nelze charakterizovat jako pozitivistický. V tom se *Leibniz* lišil například od *Savignyho*, ale také od amerických formalistů (například *Christophera Langdella*), kteří z přirozeno-právních zásad nevycházeli.⁴⁹

Při deduktivním způsobu právní argumentace *Leibniz* vycházel z analogií s matematickým dokazováním. Tento způsob argumentace vedl k popisu práva jako axiomatického systému.⁵⁰ Již na tomto místě je však třeba zdůraznit, že tato *Leibnizova* myšlenka nenašla naplnění ani v aplikační praxi ani v pozdější teorii.⁵¹ Druhá poznámka se týká charakteru logického odvozování v *Leibnizově* díle. Ve spise *Specimen Questionum Philosophicarum ex Jure Collectarum* jsou uváděny mimo jiné příklady aplikace obecných poznatků z oblasti matematiky a fyziky na řešení právních problémů. *Questio IV* se týká problému, zda může existovat výlučné vlastnictví jedné věci dvěma osobami. *Leibniz* uvedenou myšlenku odmítá s odkazem na „elegantní analogii“ mezi vlastnictvím a pozicí osoby v prostoru.⁵² Argument, že dvě osoby se nemohou vyskytovat v jednom prostoru (na tomtéž místě), a tedy že k jedné věci nemůže existovat dvojí výlučné vlastnictví, však není argumentem formální logiky. Spíše se jedná o určitou formu obsahového vyplývání.⁵³

Bez ohledu na výše uvedené závěry je třeba zopakovat, že *Leibniz* měl značný vliv na rozvoj právního myšlení v kontinentální Evropě (např. práce jeho žáka *Christiana Wolffa*), ale i ve státech angloamerické právní kultury.⁵⁴ Lze tedy shrnout, že moderní systémový přístup v právu na osvícenské ideje do značné míry navazuje, ovšem v plném rozsahu

⁴⁹ BEEVER, S. Law, Logic, and Leibniz. A Contemporary Perspective. In: ARTOSI, A. – PIERI, B. – SARTOR, G. (eds.). *Leibniz: Logico-Philosophical Puzzles in the Law. Philosophical Questions and Perplexing Cases in the Law*. Dordrecht: Springer, 2013, s. 203.

⁵⁰ *Leibniz* o podobnosti geometrie a práva uvádí, že obě disciplíny mají své prvky (v geometrii je to bod, kruh, trojúhelník, v právu žaloba, prodej, slib), právní případy představují komplexní situace, přičemž v právu jsou případy tvořeny z prvků osoby, věci, právní akty a žaloby – LEIBNIZ, G. W. *Sämtliche Schriften und Briefe*. Darmstadt: Reichl, 1923 (reprint Hildesheim: Olms, 1972), Vol. VI/1, s. 189, cit. dle anglického překladu v: ARTOSI – PIERI – SARTOR, c. d., s. xxv.

⁵¹ V české právněteoretické literatuře se téma axiomatizace práva objevilo v nedávné době v pracích Martina Madeje a Filipa Horáka. V jednom z příspěvků představují myšlenkový experiment popisující, jak by vypadalo současné právo, pokud by bylo pojímáno jako axiomatický systém – viz HORÁK, F. – MADEJ, M. Možnosti a limity axiomatizace práva. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2018, roč. 26, č. 1, s. 149–168; další článek pak pojednává o používání axiomů orgány aplikujícími právo v České republice: viz MADEJ, M. – HORÁK, F. Axiomy v právní argumentaci: dvousečná zbraň v rukou orgánů aplikujících právo. *Jurisprudence*, 2018, č. 5, s. 29–42. Autoři, toho času studenti doktorského studia pražské Právnické fakulty, přesvědčivě argumentují, že současné právo z axiomů vycházet nemůže a rovněž používání argumentů jako axiomů ze strany orgánů aplikujících právo se má omezovat jen na výjimečné případy, protože axiomy obecně zužují právní diskurz. Z poněkud odlišných pozic kritizuje axiomatizaci práva poválečný německý teoretik Claus-Wilhelm Canaris, podle něhož je právo systémem axiologickým, nikoliv axiomatickým – viz CANARIS, C.-W. Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz entwickelt am Beispiel des deutschen Privatrechts. In: NEUER, J. – GRIGOLEIT, H. C. (eds.). *Claus-Wilhelm Canaris. Gesammelte Schriften. Bd. 1. Rechtstheorie*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter, 2012, s. 191–346.

⁵² *Unde patet elegans inter possessionem et positionem seu situm corporum in loco Analogia*. LEIBNIZ, G. W. *Specimen Questionum Philosophicarum ex Jure Collectarum*. In: ARTOSI, A. – PIERI, B. – SARTOR, G. (eds.). *Leibniz: Logico-Philosophical Puzzles in the Law. Philosophical Questions and Perplexing Cases in the Law*. Dordrecht: Springer, 2013, s. 55.

⁵³ S myšlenkou, že logika v pojetí Leibnize i dalších racionalistů nemá podobu moderní formální logiky, souhlasím a děkuji za upozornění na tento fakt recenzentovi článku.

⁵⁴ Hoeflich poukazuje na Leibnizův vliv na práce Johna Austina, Christophera Langdella a dalších – viz HOEFLICH, c. d., s. 108 a násl.

z nich nevychází, a to zejména z důvodu odmítnutí axiomatizace práva a aplikace geometrických či matematických modelů na právo. Současný německý právní teoretik *Thomas Vesting* proto pokládá za základ systémového myšlení v právní vědě spíše ideu kodifikace v 19. století usilující o „vybudování kompletního nového řádu veškerého práva“.⁵⁵

Tuto myšlenku je však třeba doplnit o další, možná významnější prvek, kterým je postupný růst významu soudů. Již v devatenáctém století se ukázalo, že idea subsumpce jakožto prosté dedukce konkrétních rozhodnutí z abstraktních norem, a tudíž pozice soudů jako subsumpčních automatů, je v praxi neuskutečnitelná za situace, kdy soudy nemohou rozhodnout *non liquet* – tj. pro nedostatek pramenů práva odmítnout rozhodnout ve věci samé.⁵⁶

Z výše uvedeného tedy lze shrnout, že pohled na právo jakožto na systém je minimálně v kontinentální právní vědě odvozen z racionalistického myšlení, ideje kodifikace a také důrazu na pozitivismus ve vědě (i v právu).⁵⁷ V druhé polovině devatenáctého století dochází pod vlivem pozitivistické tradice ke stabilizaci pojetí objektivního práva jakožto systému pravidel, metodologicky lze pak vrchol pozitivistického uvažování nalézt u normativistů (například *Hanse Kelsena*). V další části popíšu syntézu historického a systematického přístupu *Friedricha Carla von Savignyho*, který stejně jako později normativisté prosazoval vědecký charakter práva.

Systematika práva cestou kodifikace a Savignyho kombinace systematického a historického přístupu k právu

Raně novověké myšlení o státu, právu a společnosti často využívalo metafor přirovnávacích společnost k organismu. Německý právní historik a sociolog *Hubert Rottleuthner* připomíná, že zobrazení složitých sociálních struktur starověkého a středověkého státu, církve, případně i společnosti, využívající metaforického přirovnání k jednotlivci, jeho tělu a vlastnostem je ovšem daleko starší.⁵⁸ Již antická filosofie s podobnou koncepcí systému pracuje, nalezneme ji například v *Platónově Republice*⁵⁹ a v *Aristotelově Politice*.⁶⁰

Jak již bylo zmíněno v úvodu tohoto článku, právní řád v té době nebyl zcela autonomním na jiných normativních systémech, ale ani na společnosti samotné. Dominoval topický přístup k řešení jednotlivých problémů namísto systematizace pravidel a pojmů v právu.

⁵⁵ VESTING, c. d., s. 41.

⁵⁶ LUHMANN, N. *Law as a Social System*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 278. K nenaplněné ideji soudce jako subsumpčního automatu srov. HOLLÄNDER, P. *Ústavněprávní argumentace. Ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha: Linde, 2003, s. 12–13.

⁵⁷ Jiří Šubrt připomíná nejznámější produkty tohoto myšlení v přírodních vědách, například Linného systém rostlin a živočichů (1735) nebo Mendělejevova periodická soustava prvků (1871) – ŠUBRT, J. Niklas Luhmann: Komplexita, evoluce, kontingence. In: ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie I. (Teoretické koncepce a jejich autoři)*. Praha: Karolinum, 2007, s. 71.

⁵⁸ ROTTLEUTHNER, H. Biological Metaphors in Legal Thought. In: TEUBNER, G. (ed.). *Autopoietic Law: A New Approach to Law and Society*. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1988, s. 100. Obdobně LUHMANN, c. d., s. 419.

⁵⁹ Například ve čtvrté knize Platónova spisu *Republika* se hovoří o ctnostech obce, z nichž plynou ctnosti jednotlivce – PLATO. *Republic*. In: COOPER, J. M. (ed.). *Plato. Complete Works*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1997, s. 1066, 1073 (434d, 441c).

⁶⁰ Aristotelés píše o obci jako o přirozeném útvaru, který je přirozeně určen pro život lidí – ARISTOTELES, *Politika*, s. 40 (1253a), následně pak uvádí, že občané obce tvoří jeden celek: „může vzniknouti jakoby jeden člověk, který jest mnohonohý, mnohoruký a má mnoho smyslů, a tak také co se týče povahy a rozumu.“ Viz tamtéž, s. 126 (1281b).

Přestože první příklady či pokusy o kodifikace se objevují již v 17. století (připomeňme výše zmíněné *Leibnizovo* úsilí o vydání německého *Corpus iuris* s univerzálními pravidly), érou velkých kodexů byl až přelom 18. a 19. století.

Zákoníky představovaly vyústění osvícenských idejí o soupisu a utřídění veškerého práva.⁶¹ Německé diskuse z počátku 19. století, následující po *Napoleonově* porážce se logicky týkaly aplikace francouzského civilního kodexu a přerostly ve známý spor o tamější kodifikaci soukromého práva, který je někdy personifikován jako střet *Antona Thibauta* a *Friedricha Carla von Savignyho*.⁶² Oba tito autoři zastávali odlišné názory na přijetí německého kodexu a vyjadřovali tak dva směry systematizace práva: *Thibaut*, zastánce kodifikace, vnímal v přijetí kodexu možnost zjednodušení právního řádu a překonání partikularismu. Zmínit lze zejména jeho spis *Über die Notwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland* z roku 1814, v němž jednak silně kritizuje současný stav práva neposkytující prakticky žádnou jistotu účastníkům právních vztahů vzhledem k roztržičnosti právní úpravy, a dále navrhuje jako řešení přijetí jednoduchého zákoníku, jehož předností by bylo rovněž to, že by vznikl v Německu a platil pro celé Německo.⁶³

Celý spor o kodifikaci lze popsat rovněž na rozdílné koncepci vztahu zákona a práva. Pro *Thibauta* plyne veškeré právo ze zákona, *Savigny* naopak tvrdí, že právo nemá původ ve vůli zákonodárce, nýbrž se odvíjí přímo ze společnosti, pro což jsou používána spojení jako například duch lidu (*Volksgeist*), vědomí lidu (*Volksbewußtsein*) anebo obecné přesvědčení lidu (*gemeinsame Überzeugung des Volkes*).⁶⁴

Friedrich Carl von Savigny je znám především svým zásadním dílem sepsaným v závěru své dlouhé vědecké kariéry: *System des heutigen römischen Rechts*, v němž shrnul celou řadu myšlenek, na nichž pracoval od počátku 19. století. Dva klíčové pojmy jeho přístupu k právu jsou „historie“ a „systém“.⁶⁵ Právě vazba systematiky práva na historii představuje zásadní obrat od přirozenoprávních východisek racionalistických myslitelů, jakým byl například *Leibniz*. Zde spatřuji zásadní posun ve vnímání systematiky práva mezi přirozenoprávními racionalistickými mysliteli. Právo podle *Savignyho* nevyplývalo z univerzálně platných základů (nebylo dáno Bohem, ani nebylo jako univerzálně platné seznatelné rozumem), nýbrž vyplývalo ze samotné společnosti, v níž se utvářelo.⁶⁶

Pokud jde o vliv na systematiku práva, *Hoeflich* poukazuje na pasáž z díla, kterým *Savigny* polemizoval s *Thibautem* na výše uvedené téma potřeby kodifikace. V ní nejprve *Savigny* odmítá možnost, že by kodex mohl apriorně upravovat veškeré právní problémy:

⁶¹ WINTR, *Říše principů*, s. 17.

⁶² HATTENHAUER, H. Einleitung, In: HATTENHAUER, H. (ed.). *Thibaut und Savigny. Ihre programmtheoretischen Schriften*. 2. Aufl. Mnichov: Franz Vahlen Verlag, 2002, s. 1.

⁶³ THIBAUT, A. Über die Notwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland. In: HATTENHAUER, H. (ed.). *Thibaut und Savigny. Ihre programmtheoretischen Schriften*. 2. Aufl. Mnichov: Franz Vahlen Verlag, 2002, s. 44–45. Thibaut takový občanský zákoník doslova charakterizuje slovy „ein einfaches National-Gesetzbuch, mit Deutscher Kraft im Deutschen Geist gearbeitet“. K tomu srov. rovněž BECCHI, P. German Legal Science: The Crisis of Natural Law Theory, the Historicisms, and “Conceptual Jurisprudence”. In: CANALE, D. – GROSSI, P. – HOFMANN, H. (eds.). *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence*. Vol. 9. *A History of the Philosophy of Law in the Civil Law World, 1600–1900*. Dordrecht: Springer, 2009, s. 192–209.

⁶⁴ BERKOWICZ, c. d., s. 113.

⁶⁵ REIMANN, M. Nineteenth Century German Legal Science. *Boston College Law Review*, 1990, roč. 31, č. 4, s. 842.

⁶⁶ HOEFELICH, c. d., s. 106.

„Každý, kdo pečlivě studoval judikaturu, seznal, že taková snaha (tj. po dokonalé bezmezerovité úpravě – pozn. autora) musí selhat, neboť prakticky neexistují limity variant kombinací různých skutkových okolností případu.“⁶⁷ Na straně druhé však kodex představuje v *Savignyho* koncepci jinou přednost, kterou popisuje s odkazy na geometrické uvažování, které popisovali již například osvícenští racionalisté. *Savigny* v předmětné pasáži uvádí: „V každém trojúhelníku existují určité údaje, na základě jejichž znalosti odvodíme ostatní potřebné údaje, například známe-li dvě strany a to, jaký svírají úhel, je dán celý trojúhelník. Ve stejném duchu obsahuje právo určité body, které jsou určující pro celý právní systém, můžeme je označit jako základní zásady (*leitende Grundsätze*).“⁶⁸ Vztah axiomů a systematiky je však opačný, než jak je popisuje *Leibniz* a další racionalističtí filozofové. Tento rozdíl lze popsat ze dvou hledisek. Prvním důvodem je *Savignyho* orientace na historii a kulturu příslušného státu jakožto základ právního systému.⁶⁹ Za přesvědčivý proto považují *Hoeflichův* výklad, že axiomy podle *Savignyho* nevyplynou z přirozeného práva; je to naopak společnost, která axiomy v právu vytvoří, a teprve na základě nich lze právo systematicky vykládat.⁷⁰

Druhým, a ještě zásadnějším rozdílem mezi *Leibnizovým* a *Savignyho* pojetím systematiky práva, spočívá v *Savignyho* pojetí morální autonomie subjektu, jakožto nositele subjektivního práva. Jednotlivce a jeho svobodný prostor (*freie Raum*) stojí v základu právních vztahů, přičemž způsob zajišťování toho, že svobodné sféry jednotlivců zůstanou zachovány i poté, co jednotlivci vstoupí do právních vztahů, zajišťuje právo.⁷¹ Výše uvedená pojetí ukazují jasný odkaz na *Kantovu* filozofii a podstatným způsobem se liší od morálního perfekcionismu, na němž je založena výše popsaná koncepce tří axiomů spravedlnosti u *Leibnize*.⁷²

Subjektivní právo je v *Savignyho* systému realizováno v právních vztazích, které představují „oblast nezávislého panství vůle jednotlivce“ (*unabhängiger Herrschaft des individuellen Willens*).⁷³ Z tohoto pojetí vychází i *Savignyho* klasifikace subjektivních práv, a to na práva originální (*Urrecht*) vycházející z toho, že každý člověk má právo k vlastní osobě („Der Mensch, sagt man, hat das Recht auf sich selbst“) a poté ostatní nabytá práva (*erworbene Rechte*), která jsou součástí pozitivního práva.⁷⁴ Tato nabytá práva se týkají vnějšího světa, a to konkrétně věcí anebo panství nad individuálním jednáním jiné osoby („Herrschaft über eine Einzelne Handlung der fremden Person“), tedy závazků.⁷⁵ Konečně zvláštní kategorií právních vztahů jsou vztahy statusové, historicky například *patria potestas* (*väterliche Gewalt*) v současnosti zejména vztahy v rámci rodiny jakožto instituce rodinného práva.⁷⁶ Zvláštnost těchto právních vztahů spočívá v tom, že v těchto vztazích není jednotlivec na rozdíl od závazků samostatným celkem, nýbrž stává se nesamostatnou

⁶⁷ SAVIGNY, F. C. von. *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. 2. Aufl. Heidelberg: Mohr, 1928, s. 21–22.

⁶⁸ Tamtéž, s. 22.

⁶⁹ BECCHI, c. d., s. 203–204.

⁷⁰ HOEFLICH, c. d., s. 107.

⁷¹ SAVIGNY, *System des heutigen Römischen Rechts*. Band I., Berlin: Veit und Comp, 1840, s. 331–332.

⁷² Za toto upozornění vděčím recenzentovi článku.

⁷³ SAVIGNY, F. C. von, *System I*, s. 334.

⁷⁴ Tamtéž, s. 335.

⁷⁵ Tamtéž, s. 338–339.

⁷⁶ Tamtéž, s. 341–342.

součástí většího, přirozeně se vyskytujícího se vztahu.⁷⁷ Uvedená klasifikace právních vztahů stojí i dnes v základu systematiky soukromého práva, což byla ta oblast práva, které se Savigny ve svém díle věnoval. Z právněteoretického hlediska jsou pro identifikaci systematiky práva podle mého názoru významné i metodologické otázky v Savignyho díle.⁷⁸

Z metodologického hlediska tvoří důležitý systémotvorný element v Savignyho teorii systematický výklad, respektive přesněji řečeno systematický prvek výkladu.⁷⁹ Kromě gramatického, logického a historického prvku je to právě prvek systematický, přičemž určitého aspektu systematiky se týká i Savignyho logický výklad. Příslušné relativně stručné pasáže v českém překladu Jana Wintra hovoří o tom, že „[l]ogický prvek míří k členění myšlenky, tedy na logický poměr, v němž jednotlivé její části stojí vůči sobě ... Systematický prvek se konečně vztahuje na vnitřní souvislost, která spojuje všechny právní instituty a pravidla do velké jednoty. Tuto souvislost, stejně jako onu historickou, měl zákonodárce na mysli, a my tedy rozpoznáme jeho myšlenku úplně jen tehdy, když si ujasníme, v jakém poměru stojí tento zákon k celému právnímu systému a jak má do toho systému účinně zasáhnout.“⁸⁰ Zippelius vnímá základní rozdíl mezi systematickým a logickým výkladem u Savignyho v tom, že logický výklad se týká vztahu právních norem a dalších součástí právního systému, například legálních definic, zatímco systematický výklad se týká vztahu jednotlivé právní normy k právnímu systému jako celku.⁸¹

Vedle systematického prvku výkladu, který je jako jedna z metod interpretace tradován do současnosti, představuje Savignyho teorie důležitý argument pro význam právní vědy při identifikaci práva. Tím, že právo je spojeno s historií a kulturou společnosti, důležitou roli v něm hrají aktéři, jako například právní vědci, úředníci, soudci, atd. Podle Paola Becchiho vnímal Savigny spor o kodifikaci primárně jako spor o úlohu právních vědců, kteří neměli být jen „služebníky zákonů.“⁸² Naopak, právo právníků (*Wissenschaftliches Recht*) plní podle Savignyho důležitou integrační roli v právu, protože jakkoliv by se mohlo zdát, že činnost právníků je závislá na obsahu práva, který je právníkům dán zákonodárcem, ve skutečnosti „vědecká forma propůjčovaná právu vědou přináší jednotu inherentní právu, čímž právo integruje a dává vzniknout novému životu práva v tom smyslu, že z právní vědy se odvozují i nové způsoby tvorby práva.“⁸³

⁷⁷ „In diesen erscheint uns der Einzelne nicht, so wie in der Obligationen, als ein selbstständiges Ganze, sondern als ein unvollständiges, der Ergänzung in einem großen Naturzusammenhang bedürftiges Wesen.“ SAVIGNY, *System I*, s. 340.

⁷⁸ Významný český právní teoretik Pavel Holländer parafrázuje výrok Alfreda Whiteheada, když tvrdí, že pro oblast interpretace práva platí, že celé dějiny metodologie právního myšlení předchozích dvou staletí nejsou ničím jiným než diskusí o Savignyho paradigmatu. – viz HOLLÄNDER, P. Savignyho paradigma v době dekonstrukce práva. In: GERLOCH, A. – TRYZNA, J. – WINTR, J. (eds.): *Metodologie interpretace práva a právní jistota*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 24–25. Z bohaté německé literatury viz např. RÜCKERT, J. Methode und Zivilrecht beim Klassiker Savigny (1779–1861). In: RÜCKERT, J. – SEINECKE, R. (Hrsg.). *Methodik des Zivilrechts – von Savigny bis Teubner*. 3. Aufl. Baden-Baden: Nomos, 2017, s. 53–95.

⁷⁹ SAVIGNY, *System I*, s. 212–216.

⁸⁰ Tamtéž, s. 214, citován český překlad v: WINTR, *Metody a zásady interpretace práva*, s. 19.

⁸¹ ZIPPELIUS, R. *Juristische Methodenlehre. Eine Einführung*. 6. Aufl., München: C. H. Beck, 1994, s. 40.

⁸² BECCHI, c. d., s. 205.

⁸³ SAVIGNY, *System I*, s. 46–47, cit. dle BECCHI, c. d., s. 206.

Paolo Becchi v této souvislosti dovozuje ze *Savignyho* díla důležitý závěr, že právní věda se stává integrální součástí práva.⁸⁴ Na druhou stranu, právo jako takové neexistuje pouze ve výsledcích aplikační praxe. *Savigny* doslova hovoří o dvojím životu práva, jednom vycházejícím z běžného života lidu, druhém pak jako zvláštním odvětví vědy v rukou právníků.⁸⁵ Argumentem pro tento závěr je především *Savignyho* koncepce výkladu práva, který považuje za rekonstrukci myšlenky objektivně existující v zákoně, ke které dospějeme tím, že v procesu výkladu v našich myšlenkách zopakujeme činnost zákonodárce, který právo vytvořil.⁸⁶

Přestože by se mohlo zdát, že u *Savignyho* jakožto představitele historickoprávní školy převažuje v jeho teorii historie nad systémem, řada autorů dovozuje opak.⁸⁷ Přestože *Savigny* kodifikaci německého soukromého práva z výše nastíněných důvodů odmítal, položil základ vědeckého, a tedy i systémového uvažování o právu (ať již jde o výše zmíněný logický a systematický prvek ve výkladu práva, tak například v otázce role právní vědy). Systémové uvažování se tak stalo základem a myšlenkovým rámcem zejména při tvorbě německého občanského zákoníku. Prvek historie je tak patrný zejména při argumentaci ohledně existence axiomů v právu, které se opírají o jejich uznání a rozpracování v konkrétním státě, nikoliv jako například u *Leibnize* o přirozenoprávní zásady.

Pokud jde o pokračovatele *Savignyho* teorie, na prvním místě je třeba zmínit jeho nástupce na katedře římského práva univerzity v Berlíně *Georga-Friedricha Puchtu* (1798–1846), který se ze dvou základních pilířů *Savignyho* teorie (historie a systému) soustředí výlučně na systém. Ten vnímá jako logický vztah základních právních pojmů, vycházející již z ryze pozitivistických východisek (hovoříme v této souvislosti o pojmové jurisprudenci – *Begriffsjurisprudenz*). Tyto pojmy jsou přitom hierarchicky uspořádány do pyramidální struktury podle jejich obecnosti.⁸⁸ Pyramidální struktura (ovšem právního řádu, nikoliv právních pojmů) je rovněž stěžejní součástí myšlení normativní právní teorie.

Závěr

Jak je uvedeno v úvodu tohoto článku, jeho cílem je především obohatit právněteoretické diskuse o koncepci práva jako systému, a to na základě poukazu na rozdílné historické tendence a přístupy k systematice práva. Kromě rozdílů mezi historickými a současnými pojetími systematiky práva se však ukazuje, že mnohé historické teorie utvářely základ pro popis podrobnějších a složitějších modelů systematiky práva autorů dvacátého století, kteří přes nespornou originalitu na starší myšlenky navazovali. V této souvislosti můžeme například vést paralely mezi axiomatickým pohledem na právo *Gottfrieda Leibnize* a americkým formalismem devatenáctého století v díle *Christopha Langdella*⁸⁹ anebo mezi pozitivismem dvacátého století a některými východisky právní vědy devatenáctého století.⁹⁰

⁸⁴ BECCHI, c. d., s. 206.

⁸⁵ SAVIGNY, *Vom Beruf unserer Zeit*, s. 12.

⁸⁶ SAVIGNY, *System I*, s. 213.

⁸⁷ BERKOWICZ, c. d., s. 107.

⁸⁸ REIMANN, c. d., s. 860.

⁸⁹ BEEVER, c. d., s. 202.

⁹⁰ Ryzí nauka právní však zároveň řadu pojmů a koncepcí právní vědy devatenáctého století odmítla a vybudovala vlastní pojmosloví – srov. BOGUSZAK, J. Zásluhy a neúspěchy normativní teorie. In: MACHALOVÁ, T. (ed.). *Místo normativní teorie v soudobém právním myšlení. K odkazu Františka Weyra a Hanse Kelsena*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 23.

První náznaky systémového myšlení v právu se objevují v topické koncepci orientující se sice převážně na řešení jednotlivých případů, ovšem současně zobecňující, na nižší míře abstrakce, argumenty vyskytující se zejména v dílech antických klasiků. Za předobraz současného systémového myšlení považují racionalistické myšlení, utvářející právní věty, principy a axiomy stojící na pomyslném vrcholu práva, z nichž lze dedukovat celou právní úpravu.⁹¹ Racionalismus založený na víře v lidský rozum a jeho schopnost apriorně uchopit svět nacházel v právu odraz nejen v pokusech o jeho axiomatizaci, nýbrž především v ideji kodifikace.⁹² Právě kodifikace a rozvoj pozitivistického právního myšlení v devatenáctém století, nikoliv topika nebo axiomatizace práva, stály podle mého názoru u zrodu moderního pojetí práva jako systému. Z autorů racionalistické školy přirozeného práva jsem poukázal na pojetí systematiky u *G. W. Leibnize*, kde obraz axiomatizace práva dosáhl podle mého názoru vrcholu, zejména v důsledku aplikací geometrických a matematických metod v právu. Tento deduktivní způsob utváření systému práva se liší od pozdějšího pohledu na systematiku práva představitele historickoprávní školy *F. C. von Savignyho*, který systém práva s odkazem na matematické dedukce nebuduje a naopak navazuje na *Kantovu* filozofii, jež jej vede k rozlišování kategorií právních vztahů, potažmo systému soukromého práva. Morální autonomie jednotlivce namísto *Leibnizova* morálního perfekcionismu tak představuje odlišné východisko nejen pro budování vztahu práva a morálky, nýbrž i celého právního systému, což je jen logickým důsledkem přirozenoprávní orientace *Leibnize* a právněpozitivistického přístupu *Savignyho*.

V průběhu dvacátého století dochází postupně k prolínání různých metodologických přístupů k právu, vzniku dalších směrů právního myšlení, což se projevilo i na koncepci systematiky práva. Především je třeba zmínit, že dochází k oslabování antinomie iusnaturalismu a iuspozitivismu, zejména v důsledku pozitivizace hodnot (například svobody, rovnosti anebo důstojnosti), které našly pevné místo v katalozích základních práv jednotlivých států a v mezinárodních smlouvách o lidských právech.⁹³ Právo začalo být vnímáno nejen jako systém právních norem, ale také abstraktnějších právních principů a hodnot, což se projevilo v jeho vnímání jako systému nikoliv axiomatického, nýbrž především axiologického.⁹⁴ Přestože však tyto nové směry právního myšlení usilují o vlastní popis systematiky práva, současně platí, že do značné míry vycházejí z řady základních idejí souvisejících s procesem utváření pojetí moderního systému práva (např. deduktivního způsobu právní argumentace, odlišení platnosti normativních vět a pravdivosti výroků anebo pravidel pro interpretaci práva).

⁹¹ VESTING, *c. d.*, s. 55.

⁹² HOLLÄNDER, *c. d.*, s. 12.

⁹³ BOGUSZAK, J. Vyústění antinomie iusnaturalismu a iuspozitivismu. *Právník*, 1995, č. 6, s. 530–532.

⁹⁴ K rozlišení právních principů a axiomů v právu srov. CANARIS, *c. d.*, s. 242–243.